

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ У ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКАХ СЬОГОДЕННЯ

Бодак В. А.

ВСТУП

Об'єктивними викликами для сучасної української людини і спільноти постає вимога забезпечення усім і кожному якісної освіти упродовж життя в особистісному розвитку, самовдосконаленні та самореалізації.

Внутрішня і зовнішня міграція громадян України в умовах російсько-української війни (з 2014 р.), низький рівень базової освіти, період безробіття, погіршення здоров'я, вихід на місце праці після тривалої відпустки, досягненням похилого віку, а також інші ситуації життя мотивують потребу навчатися, обрати індивідуальний алгоритм для набуття життєво та професійно важливих компетентностей.

Українська освіта реалізує завдання, поставлені Програмою сталого розвитку на період від 2015 до 2030 р., ухваленою Генеральною Асамблеєю ООН (Нью-Йорк, 2015) “Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року”. У резолюції цього офіційного документа визначено новий план дій у сфері соціуму, культури, екології та економіки. Якісна освіта названа у пріоритеті 3-поміж 17 цілей і 169 завдань Програми. Оновлена траєкторія сталого розвитку створена з метою удосконалення організації соціальної системи, подолання глобальної бідності, можливості побудувати гідне життя для всіх, працювати у співдружності, активізувати зусилля щодо спільного добробуту, розширити можливості здобути засоби до існування, забезпечити мир та зцілити планету для блага нинішнього і майбутніх поколінь. Новий порядок денний задекларовано з метою задоволення потреб людей. Це універсальний, інформаційний документ, зміст якого інтегровано навколо концептів “людина”, “Земля”, “розвиток”, “мир” та “співпраця”, а його реалізація, згідно з рішеннями Саміту, буде здійснюватися в реаліях національного та місцевого рівнів¹.

Метою нашої розвідки є виявлення й обґрунтування актуальних питань української освіти у цивілізаційних викликах сьогодення. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**: проаналізувати цивілізаційні виклики сьогодення у “відповідях” української культури та освіти; з'ясувати теоретико-методологічні основи реалізації актуальних питань освіти; визначити тенденції розвитку сучасної української освіти.

---

¹ General Assembly. Sustainable Development 2015. Informal summary. United Nations Headquarters, New York. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/summit>.

1. Цивілізаційні виклики сьогодення у “відповідях” української культури та освіти

Серед низки цивілізаційних викликів, які постали перед Україною і світом в останні десятиріччя, виокремлюємо ті, що визначають контекст для функціонування закладу освіти та оптимальної педагогічної взаємодії суб’єктів освітнього процесу. Це російсько-українська війна (з 2014 р.), внутрішня і зовнішня міграція населення України (в основному – люди похилого віку, жінки і діти), посилення релігійного чинника в особистісному та суспільному житті сучасних українців, економічні, соціальні та інші фактори Четвертої промислової революції, що повинні бути враховані у перспективі повоєнної розбудови освіти, у реалізації освітніх завдань “тут і зараз”, зокрема поліпшення іншомовних компетентностей задля ефективності процесу інтернаціоналізації освіти тощо.

Одним із цивілізаційних викликів початку XXI ст. є реалії Четвертої промислової революції (інші назви: Індустрія 4.0, цифрова революція, інформаційна революція). Освіта у соціокультурних умовах Четвертої промислової революції на основі принципу людиновимірності повинна дати відповідь на поставлені перед нею виклики. Адже саме у процесі здобуття освітніх компетентностей людина віднаходить у комунікації свою автентичність, реалізує індивідуальність, уникає загрози омасовлення та стандартизації особистості. Здобути у процесі освіти професійні та ключові компетентності допоможуть сучасній людині краще сприймати, засвоювати, керувати збільшеним потоком інформації, узгоджувати цінності приватного, особистісного, духовного життя із правилами і настановами навколишнього світу. Таким чином у викликах Четвертої промислової революції актуалізовано проблему становлення активної людини, яка здатна змінити себе і світ навколо себе. Сучасний освітній процес в українських закладах освіти різного типу орієнтований на самовизначення і самореалізацію особистості в нових умовах цивілізаційного розвитку, що, зрештою, відображено і у назві поетапної освітньої реформи – Нова українська школа (розрахована на період 2017 – 2029 рр.)².

Вища освіта є достатньо ємним, стійким сектором економіки, що має всі необхідні перспективи для зростання, забезпечення здобувачів освіти “якісною освітою”. Як зазначено в ЗУ “Про освіту”, якість освіти – це відповідність результатів навчання вимогам, які встановлені законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг. А також це визначення рівня організації,

---

² Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/ua-sch-2016>.

забезпечення та реалізації освітнього процесу, що комплексно, послідовно і практично ефективно формує ключові життєво необхідні компетентності та професійну свідомість³. У повній загальній середній освіті оцінювання якості освіти відбувається у формі зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), державної підсумкової атестації (ДПА), PISA (Програма міжнародного оцінювання учнів, яка діє від 2000 р. як складова руху за стандартизацію освіти – що три роки тестування з математики, мови / читання, природознавства у майже 100 країнах світу у середовищі 15-літніх учнів).

У середовищі вищої школи щодо поняття “якість освіти” є різні трактування і бачення: це підготовка висококласних спеціалістів для індустрій; забезпечення доступу до освіти широких верств населення; бачення університету як центру політичної активності та формування компетентного громадянина; формування людського капіталу в інституції вищої освіти як перспективи трудового рекрутування молоді. Напрацювання зарубіжних дослідників проблеми цивілізаційних викликів Четвертої промислової революції допоможуть з’ясувати їхній вплив на розвиток і стан освіти.

Засновником досліджень зародження і розвитку Четвертої промислової революції є швейцарський економіст, організатор і президент Всесвітнього економічного форуму у Давосі Клаус Мартін Шваб, який у низці праць, зокрема в монографії “Четверта Промислова революція”⁴ аналізує процеси цього унікального явища, щоб підвищити обізнаність щодо всебічності та швидкості нової технологічної революції і її багатовекторний вплив; створити підґрунтя для її вивчення та державно-приватної співпраці і партнерства. У такий спосіб К. Шваб розкриває вплив інноваційних технологій на життя суспільства, допомагає знайти відповіді на важливі питання особистісного і суспільного життя людини у сучасному світі. На думку дослідника, формування Четвертої промислової революції сприяє забезпеченню прав і свобод людини в її потребі самопізнання і самореалізації. Можливості Четвертої промислової революції мають фундаментальний і глобальний характер, а у співпраці країні, економік та секторів культури людина здатна подолати академічні, соціальні, політичні, галузеві й національні обмеження. Ендрю Макафі та Ерік Бриньольфссон⁵ з’ясували особливості перехідного періоду від Третьої промислової революції до Четвертої (кінець ХХ – початок ХХІ ст.), назвали його “другим віком машини”. На думку авторів, у

³ Закон України “Про освіту”. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39, ст. 380). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

⁴ Klaus Schwab. *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva : World Economic Forum, 2016. 172 p.

⁵ E. Brynjolfsson, A. McAfee. *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*, New York : Norton&Company, 2014 p.

другому десятилітті XXI ст. відбувся злам, після якого вповні проявила себе дія цифрових технологій (автоматизація, роботизація, штучний інтелект тощо). Американські дослідники Стівен Хокін, Стюарт Рассел, Макс Тегмарк та Френк Вільчек⁶, вивчають феномен штучного інтелекту, висловлюють занепокоєння про можливості контролю над ним та уникнення ризиків для існування людини, спільноти і довкілля. Селін Хервейєр, Домінік Уогрей та інші у межах роботи Всесвітнього економічного форуму започаткували серію “Четверта промислова революція для Землі” і з’ясовують, у який спосіб інновації 4ІР, зокрема можливості штучного інтелекту, можуть стати каталізатором системних трансформацій щодо довкілля та безпеки природних ресурсів⁷. На сьогодні світова наукова спільнота представляє низку публікацій, у яких на перетині наук: педагогіки, філософії, психології, історії, культурології, економіки, соціології, тощо вивчається проблема 4ІР у її розвитку.

Як зазначає директор STEM та образотворчого мистецтва школи округу Дуглас доктор Марісса Пратер, педагоги повинні приєднатися до революції та співпрацювати з підприємствами, щоб навчати учнів для світу завтрашнього дня⁸. Для формування відповідного способу мислення і навичок Бернард Марр пропонує педагогам здійснити вісім кроків, щоб підготувати молодь жити і працювати в умовах 4-ої промислової революції: 1) “перевизначення” мети освіти у розвитку навичок і мислення, щоб робити “що-небудь” у своєму майбутньому, а не конкретне “щось”; 2) поліпшити STEM освіту (наука, техніка, інженерія, математика) задля збереження тих цінностей, що допоможуть використовувати цю технологію етично та морально, адже поруч із професійною важливою є гуманітарна підготовка; 3) розвивати творчі здібності, уяву, допитливість, критичне і дизайнерське мислення, соціальну взаємодію та фізичну спритність задля співпраці з машинами у майбутньому, а не конкуренції з ними; 4) адаптація до моделей навчання упродовж життя, оскільки у недалекому майбутньому молода людина не починатиме кар’єрний шлях і професійний розвиток лише

---

⁶ Hawking Stephen, Russell Stuart, Tegmark Max, Wilczek Frank: ‘Transcendence looks at the implications of artificial intelligence – but are we taking AI serio us ly enough?’, The Independent, 2 May 2014. Electronicresource. Access mode: <http://www.independent.co.uk/news/science/stephen-hawking-transcendence-looks-at-the-implications-of-artificial-intelligence-but-are-we-taking-9313474.html>.

⁷ Herweijer Celine, Waughray Dominic. Fourth Industrial Revolution for the Earth. Series. November 2017. Electronicresource. Access mode:http://www3.weforum.org/docs/WEF_Harnessing_the_4IR_for_the_Earth.pdf

⁸ Prather Marissa, Dr., Director of STEM and Fine Arts, Douglas County Schools. Join the revolution: The 4th Industrial Revolution is changing learning. <https://www.eschoolnews.com/innovative-teaching/2023/01/27/join-the-revolution-how-the-4th-industrial-revolution-is-changing-learning/>

з однієї ролі, тому важливим є формування в учнів / студентів різних компетентностей; 5) підготовка альтерпедагога, який стане для учня провідником, допоможе полегшити процес навчання, здійснювати викладання персоналізовано, із залученням таких технологій, як ШІ та машинне навчання; 6) забезпечити у школі освітнє середовище, яке сформує любов до навчання, допоможе зрозуміти світ через практичний досвід, творчість та співпрацю, дасть змогу учням бути творцями, використовуючи широкий спектр фізичних і цифрових інструментів; 7) увага й адаптація навчання до міжнародної ситуації, оскільки у цифровому, взаємопов'язаному, глобалізованому світі працівники майбутнього повинні володіти глобальним мисленням (наприклад: обирати для вивчення іноземну мову, враховуючи міжнародний попит і мову ринків, що розвиваються); 8) внести зміни в освітній процес вищої школи, а саме: скоротити тривалість навчання, зробити його більш цілеспрямованим, у закладі вищої освіти забезпечити умови безперервної освіти з модульними післядипломними кваліфікаціями упродовж усього трудового життя людини⁹.

Існування людини в умовах Четвертої промислової революції знає зазнає відчутних викликів. Насамперед вони стосуються проблем, які можна розв'язати шляхом включення до змісту освіти: • пошуку сенсу життя чи його втрати; • автентичності існування суспільства (спільноти) та людини; • її можливостей та становлення; • екзистенційної природи соціальних відносин, соціальної дії та діяльності людини; • переживання людиною свого унікального досвіду буття; • проблеми самотності та комунікації, а також свободи, вибору та відповідальності тощо.

Четверта промислова революція дає виклики освіті сучасної людини поруч із виключно науковими і технологічними проблемами, зокрема використанням цифрових й інформаційних технологій у фізичній та біологічній сферах. Ці інновації стосуються автономних безпілотних транспортних засобів, 3D-друку, вдосконаленої робототехніки, нових наноматеріалів, а також відкривають нові перспективи та можливості – від лікування важких хвороб до зміни генетичного коду людини. Цей стрімкий інтенсивний перебіг подій і явищ у суспільному й особистісному житті людини не завжди наповнює її існування відчуттям повноти та гармонії, а створює відчуття абсурду. Адже беззаперечною є доцільність винаходу і функціонування Інтернету, смартфона чи іншої інновації, що не руйнує природу людини, а робить комфортнішим життя, розширює межі пошуку інформації, забезпечує можливість самоосвіти та самовдосконалення. Розв'язання цих питань на побутовому,

---

⁹ Bernard Marr. 8 things every school must do to prepare for the 4th industrial revolution. URL: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2019/05/22/8-things-every-school-must-do-to-prepare-for-the-4th-industrial-revolution/?sh=b5030d8670cd>.

науковому, освітньому, філософському рівні так чи так уводить нас у сферу духовності, цінностей, морально-етичного вибору, діалектичного зв'язку свободи та необхідності.

Створені Четвертою промисловою революцією умови відкривають для людини нові можливості самопізнання, самореалізації та самовдосконалення, однак пересторогою є можливе порушення власне спілкування і взаємодії. З розвитком високих технологій людина не втрачає потребу мати близькі стосунки та різновекторні соціальні зв'язки, бути почутою, відчутти співчуття і співпереживання. Як зазначає Клаус Шваб¹⁰, цифрова революція створює нові можливості для спілкування, впливає на нашу ідентичність, почуття приватності, розуміння власності, розвиток кар'єри та навичок, моделі споживання, час, який ми приділяємо роботі та дозвіллю. Зміни в житті настільки динамічні і значимі, що можуть змусити нас сумніватися щодо природи людського існування і, окрім відчуття тривоги і страху, вимагають безперервної адаптації. Адже сприйняття чи несприйняття нами наявних і прийдешніх змін поляризує суспільство, породжує нерівність, може спровокувати міжпоколінні конфлікти – між тими, хто виріс уже у цифровому світі, і тими, хто повинен докласти чимало зусиль, щоб адаптуватися. При цьому К. Шваб висловлює занепокоєння з приводу того, що інтеграція технологій у наше життя може вплинути на наше уявлення про ідентичність і такі найвищі людські можливості, як здатність до саморефлексії, співпереживання та співчуття¹¹.

У перспективі розгортання Четвертої промислової революції і розвитку штучного інтелекту важливим є розуміння цілісності існування людини в сукупності усіх її соціальних ролей, дій та діяльності, емоційно-естетичного наповнення соціальних відносин почуттями, переживаннями, настроями і сумнівами, уподобаннями й захопленнями. Зрештою, у конкуренції зі штучним інтелектом саме здатність емоційно, естетично переживати досвід свого існування надає людині переваги. Однак сучасні здобутки Четвертої промислової революції і перспективи недалекого майбутнього навчити штучний інтелект відчувати і переживати, наприклад, емоційні роботи, забирають цю перевагу¹². Як сказав на конференції ОЕСР (грудень, 2019 р.) китайський бізнесмен Джек Ма, донедавна досвід промислових ер минулого вчив досліджувати навколишній світ, а наше століття ставить вимогу кращого пізнання себе.

¹⁰ Klaus Schwab. The Fourth Industrial Revolution. Geneva : World Economic Forum, 2016. p. 92.

¹¹ Klaus Schwab. The Fourth Industrial Revolution. Geneva : World Economic Forum, 2016. p. 93 – 94.

¹² Herweijer Celine, Waughray Dominic. Fourth Industrial Revolution for the Earth. Series. November 2017. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Harnessing_the_4IR_for_the_Earth.pdf.

При цьому важливо плекати в молоді здатність до незалежного мислення, творчості та інновацій, бо якщо зосередитись на стандартизації процесу навчання і виховання, то все і всіх можна буде замінити машинами. Проте мозок можна замінити машинами, але машини ніколи не замінять емоцій людського “серця”¹³.

Розв’язання низки питань щодо перспектив і наслідків досягнень Четвертої промислової революції так чи так пов’язані з проблемами існування людини та її природи, освіти, етики й моралі. К. Шwab так формулює цей взаємозв’язок людини та наслідків її діяльності: “Приголомшливі інновації, спричинені четвертою промисловою революцією, від біотехнологій до штучного інтелекту, переосмислюють, що означає бути людиною. Вони пересувають нинішні пороги тривалості життя, здоров’я, пізнання та можливості способами, які раніше були заповідником наукової фантастики. У міру прогресу знань та відкриттів у цих галузях наша увага і прихильність до постійних морально-етичних дискусій є критично важливими”¹⁴.

Особливої дослідницької уваги заслуговує проблема граничної ситуації (за К. Ясперсом) буття людини в умовах Четвертої промислової революції як стан внутрішньої кризи, у якому відбувається актуалізація особистості, переосмислення сенсу життя, розуміння світу і себе у ньому. Інноваційні технології, засоби та можливості Четвертої промислової революції створюють граничні ситуації для існування людини та спільноти зокрема у формі збройних конфліктів у глобальному і місцевому масштабах. Причому ці війни є гібридними у своєму розгортанні та вирішенні, поєднують використання традиційних прийомів з пропозиціями Четвертої промислової революції (безпілотні розвідувальні транспортні засоби, робототехніка, ідеологічна пропаганда, вербування бійців через соціальні медіа, перенесення театру війни у кіберпростір тощо). Отже, як бачимо, Четверта промислова революція пропонує засоби і способи заподіяння шкоди (у кінцевому результаті – людині, людству, природі, культурі) у великих масштабах. Усвідомлення цього на безпечній відстані чи перебування безпосередньо в зоні конфлікту та переміщення з неї на безпечну територію, – усе дає людині відчуття вразливості, провини, відповідальності, тривоги, незахищеності, уводить її і спільноту в граничну ситуацію свого буття. Прикладом такого конфлікту із застосуванням засобів Четвертої промислової революції може слугувати війна на сході України, а

---

¹³ Alibaba founder Jack Ma says to be a successful leader you need EQ, IQ, and LQ. URL: <https://qz.com/1082709/alibabas-jack-ma-says-successful-leaders-need-eq-iq-and-lq-baba>.

¹⁴ Klaus Schwab. The Fourth Industrial Revolution. Geneva : World Economic Forum, 2016, c. 93.

питання граничного буття людини та спільноти, екзистенційних викликів і втрат, пов'язаних із принесеними Четвертою промисловою революцією змінами, ще чекають своїх дослідників на міжгалузевому рівні як в Україні, так і поза її межами. Іншим масштабним прикладом граничного буття, складних екзистенційних ситуацій для людини та спільноти і використання можливостей Четвертої промислової революції для виходу з них є пандемія COVID-19. Як зазначають наукові співробітники Інституту Брукінгса та Глобальної школи управління Thunderbird Ландрі Сінге, Санджеев Хаграм та Джулія Гольдштейн, технології, пов'язані з Четвертою промисловою революцією, – від штучного інтелекту для медичної діагностики до мобільних технологій для збору даних та відстеження контактів, пропонують ефективні та дієві способи подолання швидкості, масштабів та впливу пандемії COVID-19. Такими технологіями у доцільному застосуванні є: - штучний інтелект та мобільні технології, що пропонують засоби збору даних, які допомагають відслідковувати контакти, перевіряти симптоми та прогнозувати спалахи та вразливості; - камери комп'ютерного зору на основі штучного інтелекту, що використовуються для оцінки того, чи дотримується соціальне дистанціювання в громадських місцях, а тепловізійні камери на основі штучного інтелекту – для сканування громадських приміщень та виявлення потенційно хворих людей; – безпілотники та роботи, які доставляють медичні матеріали до закладів охорони здоров'я, ліки та продукти інфікованим пацієнтам і полегшують практику соціального дистанціювання; - мобільні гроші, що дають змогу продавцям залишатись “безготівковими”, усувають тим самим можливе джерело інфекції; - новітні матеріали та нанотехнології, які допомагають у сферах швидкої діагностики, терапії, спостереження та моніторингу, розробці вакцини та нових форм засобів індивідуального захисту (наприклад, італійська компанія Nanotech Surface розробила дезінфікаційний засіб на основі наноматеріалів, який продовжує вбивати бактерії упродовж місяців після нанесення на поверхню, а чеська група RespiIon розробляє нановолокнисті респіраторні маски, здатні вбивати вірус, а не просто захоплювати його, що захищає користувача, а також його оточення); - ентузіасти 3D-друку створюють надзвичайно необхідні та витратні фінансово і в часі медичні матеріали, для протезування тощо. Однак, ці технології далеко не рівномірно розподілені по всьому світу, що робить економічно вразливі країни та їх населення нездатними зменшити ризик та уповільнити передачу хвороби¹⁵.

---

¹⁵ Signé Landry, Khagram Sanjeev, and Julia Goldstein. Using the fourth industrial revolution to fight covid-19 around the world. 2020 <https://www.brookings.edu/articles/using-the-fourth-industrial-revolution-to-fight-covid-19-around-the-world/>

Як бачимо, Четверта Промислова революція є складним цивілізаційним феноменом, який у своєму виникненні та проявах у різних сферах суспільного життя має ознаки всепланетарного явища і водночас локального, національного. Оскільки екзистенційне є основою для виникнення і розвитку соціального, виявляємо низку проблем, які відображають перспективу існування людини, ставлять вимоги до рівня її компетентностей у нових соціо-культурних умовах цифрової революції.

Стрімку зміну подій і обставин особистісного і суспільного життя, апробацію інформаційно-технологічних досягнень Четвертої промислової революції та їх наслідки неможливо передбачити. Це створює в існуванні людини низку психологічно складних ситуацій переживання провини, тривоги, страху, відчаю, або ж надії, любові тощо, вихід з яких може мати конструктивні наслідки у самопізнанні і збереженні власної автентичності, чи її втрати шляхом відмови від власного “Я”, а, натомість, вибору принад і цінностей зовнішнього, оречевленого світу. Пошук автентичного шляху відбувається, зокрема, впливом релігійного чинника в суспільному, особистісному житті та освіті.

Тож не менш важливим викликом сьогодення в Україні і світі є статус, роль і значення релігії у системах стосунків соціо-культурного простору: релігія – освіта та інші форми культури; віра – світоглядні настанови і цінності особистості; Церква – Держава та її інституції. Релігія як форма суспільної свідомості виступає водночас культурною практикою, формою осмислення проблем буття, людини, світу, традиційних вартостей у суспільно-політичному контексті початку ХХІ ст. Релігія як культурна практика у синтезі світоглядних основ і взаємодії практичної діяльності з іншими формами реалізує можливість діалогу, розширює межі комунікації, долає обмеженість та замкненість світоглядних настанов кожної з них. У дискурсі і наративах сьогодення релігія взаємодіє з іншими формами суспільної свідомості, щоб надати допомогу людині у розв’язанні важливих питань повсякденності, пізнання, політики, творчості, а також науки та освіти. У культурно-історичних обставинах генезису українського православ’я тісно взаємодіють усі складові релігійного комплексу та уся система етносфери, причому ключовим суб’єктом цього процесу є народ із його соціальними й антропологічними детермінантами, його історія, система зв’язків тощо. Тож очевидно, що Православ’я з’явилося і поширювалося на українських землях саме як Церква українського етносу із своїм національним осмисленням його догматики і обрядодійства, організації і відправлення церковного життя, своєю системою свят, обрядів, молитов, проповідей тощо¹⁶. Як зазначає О. Саган, психологія народу, його світогляд, своєрідність

---

¹⁶ Бодак В. Релігійна обрядовість в її соціальних реаліях. Київ : Гнозис, 2000. С. 91.

мистецтва, національні культурні традиції, звичаї та обряди, повсякденний устрій життя, соціальні інтереси етносу, національна мова, характер міжнаціональних відносин та інші чинники є факторами онаціональнення православної традиції в Україні¹⁷. Безперечно, як і для інших сфер національної культури серед названих вкрай важливим постає геополітичний чинник, який, зокрема, обумовлює зміст і прояви ціннісного та оцінного ставлення до подій російсько-української війни (з 2014 р.) української Церкви у порівнянні з російською.

Від 15 грудня 2018 р. визнанням Вселенського патріархату помісного собору утворена Православна церква України, яка у державному реєстрі зафіксована під назвою “Київська митрополія Української православної церкви” (Православної церкви України), є правонаступницею Київської митрополії, 15-ою (з 15-ти) в диптиху (списку православних автокефальних і автономних церков). Кафедральним собором Православної церкви України є Михайлівський Золотоверхий собор у Києві, а першим її предстоятелем став митрополит Київський і всієї України Епіфаній (у миру Сергій Петрович Думенко).

2. Теоретико-методологічні основи розв’язання актуальних питань освіти

Глобалізаційні процеси сьогодення визначають конкретні часо-просторові, суб’єкт-об’єктні та причиново-наслідкові характеристики сучасної освіти і створюють контекст для її розвитку у взаємозв’язках економічних, політичних, екологічних, культурних чинників.

У визначенні теоретико-методологічних настанов для розв’язання актуальних проблем сучасної освіти враховуємо цивілізаційний контекст розвитку України і світу, досягнення і втрати, які формують свідомість сучасної людини та спільноти на основі загальнолюдських цінностей, співпраці і взаємодопомоги.

Для процесу формування освітнього середовища сучасного закладу освіти важливим є визначення методологічних засад, що передбачає декілька рівнів осмислення: філософський, застосування загальних наукових принципів і підходів та конкретно наукових, у нашому випадку – педагогічних, у тісному зв’язку із освітнім менеджментом, психологією управління тощо. Філософська методологія проблеми формування освітнього середовища сучасного університету базується на методології науки, законах розвитку буття, теорії діяльності тощо.

Для методологічного інструментарію організації освітнього середовища сучасного університету важливими є фундаментальні філософські ідеї. Наукові розробки проблем філософії освіти

---

¹⁷ Саган О. Православ’я в контексті культурного розвитку українського народу. Київ : б.в., 1994. С. 23.

розкривають у процесі саморозвитку особистості діалектичний зв'язок педагогіки та філософії як сфери наукового знання, традиції та інновації, раціонального та ірраціонального, душі та розуму, мудрості та знання, мудрості та віри, знання та віри, імпульсу та потенціалу тощо.

Генезис педагогіки як прикладної філософії зумовлює пошук шляхів і засобів філософського обґрунтування розв'язання управлінських проблем, окреслює предметне поле індивідуальних наукових інтересів, спонукає до оптимізації науково-дослідницької роботи в освітньому середовищі університету, визначає актуальність філософсько-педагогічних пошуків як професійної підготовки у формуванні наскрізних (ключових) компетентностей. Володіння сучасним учителем ключовими життєво важливими компетентностями як особистісним надбанням є професійно необхідним. Адже компетентнісний підхід – це наріжний камінь у розбудові Нової української школи, ідеї якої на сьогодні проходять другий етап втілення – у базовій школі (5 – 9 класи). Сучасний вчитель засобами освітнього предмету інтегрує ключові і загальнопредметні компетентності. Наскрізні змістові лінії як соціально значимі надпредметні теми увиразнюють ключові компетентності, у здобувачів освіти формують цілісне уявлення про суспільство, здатність до їх застосування у комунікативних ситуаціях соціуму.

Нормативні документи МОН України декларують чотири наскрізні лінії у змісті освітнього процесу. Метою лінії “Екологічна безпека та сталий розвиток” є формування у здобувачів освіти соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо та відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для його збереження і розвитку суспільства. Наскрізна лінія “Громадянська відповідальність” – формує відповідального члена громади і суспільства, який розуміє принципи та механізми його функціонування, а також важливість національної ініціативи, розвиває готовність до співпраці, толерантності щодо різноманітних способів діяльності і думок. Завданням наскрізної лінії “Здоров'я і безпека” є становлення учня як емоційно стійкого члена суспільства, здатного вести здоровий спосіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище. Краще розуміння практичних аспектів фінансових питань, таких як здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо, а також розвиток лідерських ініціатив, здатності успішно діяти у технологічному швидкозмінному середовищі забезпечує наскрізна лінія “Підприємливість і фінансова грамотність”¹⁸. Реалізація наскрізних змістових ліній в освітньому процесі актуалізує оптимальне використання вчителем / викладачем компетентнісного

---

¹⁸ Наскрізні змістові лінії. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniyi>

підходу, заснованого на міжпредметних зв'язках, інтеграції змісту різних предметів, освітніх форм і методів. Причому базовими знаннями для організатора освітнього процесу (вчителя / викладача) є, окрім педагогіки, психологія і філософія.

Утвердження і розуміння предмету філософії у вимірах людського буття на основі цінностей плюралізму, толерантності і діалогу формують філософське мислення як спосіб переосмислення суспільних реалій і духовного самовизначення людини у світі. Багатоплановість основного питання філософії і плюралістичний підхід до його розв'язання розкриває, зокрема, взаємопов'язані питання: людина як особистість і суспільство як форма організації особистостей. Сучасне розуміння компетентнісного навчання виявляє педагогічні судження з цієї філософської проблематики, оскільки освітня практика об'єднує проблеми світогляду, суспільства, особистості.

У методології розвитку сучасної освіти в Україні важливим є діалектичний зв'язок світського (мирського) і сакрального (релігійного), національного та загальнолюдського, національного й церковного. Релігійне виховання, як стверджує В. Скотний у розгляді співвідношень раціонального та ірраціонального у науці й освіті, володіє потенціалом органічного доповнення щодо світської освіти, це дієвий засіб інкультурації в особистісному становленні шляхом вивчення цінностей, вироблених релігійною свідомістю та втілених у звичаях, традиціях, через ознайомлення з елементами релігійного вчення при неухильному дотриманні принципів, закріплених законодавством¹⁹.

Свідченням дієвості висновків про те, що Церква і заклад освіти – союзники у духовному вихованні молоді, захисті моралі та формуванні здорового способу життя, є угода Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (від 2002 р. і до сьогодні) з Самбірсько-Дрогобицькою єпархією про душпастирство в освітньому середовищі закладу вищої освіти студентського капелана. Зокрема у такий спосіб забезпечуємо цивілізаційну вимогу сьогодення щодо діяльності університету: освітній простір стає полікультурним та соціально орієнтованим на розвиток людини і цивілізації загалом, відкритим для формування міжсуб'єктного (міжнародного) освітнього середовища, поєднання національного та наднаціонального у характері знань і залученні людини до світових цінностей, зокрема релігійних.

Українській православній традиції властива національна самотність, визначена статусом Помісної православної церкви (2019), набуттям нею і вірянами сомодостатності у міжсуб'єктному діалозі у соціо-культурному просторі України і світу. Однак опоненти етнорелігійного ренесансу

---

¹⁹ Скотний В. Раціональне та ірраціональне в науці й освіті. Київ – Дрогобич : Коло, 2003. С. 223

в українській культурі трактують його як прояв етнофілетизму – змішування національного із церковним. Останні резонансні події в історії українського православ'я, міжконфесійні стосунки, присутність російської православної церкви в Україні в умовах російсько-української війни спонукають не вилучати проблему національних особливостей української православної традиції із освітнього процесу як в аудиторний, так і позааудиторний час.

Проблема ідентичності, національних особливостей та самобутності української православної традиції входить до предметного поля досліджень низки українських богословів, філософів, істориків, релігієзнавців у минулому і сьогодні, зокрема М. Смотрицького, К. Саковича, М. Грушевського, В. Єленського, С. Здіюрка, А. Колодного, М. Маркевича, І. Огієнка, О. Сагана, Л. Филипович, В. Яніва та інших.

Особливістю української православної традиції є софійність як тип філософування, використання художньо-виражальних засобів, взаємодія віроповчальних і культових особливостей Православ'я зі сферою матеріальної і духовної культури українського народу.

Основою української православної традиції у минулому і духовній ситуації сьогодні є її людиновимірність. До спільноти Православної церкви України входить духівництво як особлива спільнота (клір) і миряни. Мирянин – це не просто член церковної спільноти, а носій живої національної традиції, суб'єкт міжособистісних стосунків у системі: “державна – церква – ієрархія – миряни”. Варто зазначити, що синкретизм світського і сакрального передбачає беззаперечне визнання цінності гідності та чесноти в особистісному і суспільному бутті. Згідно з настановами української православної традиції, дотримання віросповідних вимог водночас забезпечує їх існування. Тож у розгляді національних особливостей цієї традиції варто звернути увагу на її суб'єктів – світоглядно-ментальних і соціокультурних рис українського православного клірика та мирянина.

Духовне життя, світогляд мирянина визначені релігійними факторами, а також торкаються світу, пов'язані із мирським життям. Поза стосунками з Церквою мирянин виконує у соціумі будь-яку соціальну роль. І це може бути педагог, студент, військовий тощо, життєдіяльність якого обумовлена ментальними і світоглядними настановами, симбіотичним, релігійно-світським, розумінням себе і світу навколо себе. Для системи релігійного світорозуміння і світовідношення пріоритетними є стосунки людини з надприродним, а також питання: життя і смерть, сенс життя, Боже провидіння і свобода волі, священне і профанне, добро і зло тощо.

Пошуки людиною духовних орієнтирів у складних ситуаціях сьогодні (життя у війні, вимушений переїзд, втрата близьких, втрата житла, протистояння і боротьба з ворогом та його поплічниками і у

просторі релігійного життя в Україні тощо) визначають для кожного цінності і пріоритети, дають розуміння тотожності понять “духовність” та “релігійність” для означення внутрішнього психічного життя людини, її морального світу, спілкування з Богом і людьми, піднесення думок та емоцій у протиставленні з гріховним й аморальним тощо.

Отже, одну із особливостей національного й особистісного буття української спільноти і людини визначаємо категорією “духовність”. Водночас одним із видів духовних вартостей постають релігійні цінності. Тож очевидно, що для зміцнення власних релігійних позицій у бутті супроти ворожих наступів і виступів сучасного світу, а також з метою формування критичного ставлення до поглядів супротивників розбудови української національної церкви необхідно налагоджувати шляхи і засоби ознайомлення широкого загалу із національними особливостями української православної традиції у духовній ситуації сьогодення.

У процесі підготовки молоді до життя і праці в нових цивілізаційних умовах необхідно проаналізувати теоретико-методологічні засади вивчення феномену Четвертої промислової революції як чинника розвитку освіти; з’ясувати та визначити перспективи розв’язання проблеми існування й освіти в нових цивілізаційних умовах.

Цивілізаційний підхід в осмисленні зовнішніх культурно-історичних обставин розвитку освіти дає змогу вивчати явища Четвертої промислової революції з урахуванням загальних цивілізаційних умов буття світової спільноти й окремого народу, його національних особливостей, духовної і матеріальної культури тощо. Цей підхід допомагає з’ясувати, зокрема, питання про вплив реалій Четвертої промислової революції на суспільну свідомість та культурну практику в суспільстві певного типу – індустріального чи перехідного від традиційно-індустріального до інформаційного.

Система освіти в економічних, політичних, соціальних умовах цивілізаційного розвитку є не статично самодостатньою, а динамічно змінюється і вдосконалюється, на жаль, не завжди адекватно до змін зовнішнього середовища. Вивчаючи процес розвитку Четвертої промислової революції у дієвих взаємозв’язках із сферою освіти, особистісного буття людини, природи та культури на основі принципу самоорганізації системи й елементів, констатуємо її здатність самостійно (на основі попередньо напрацьованого досвіду, традиції та інновацій) підтримувати, відтворювати або вдосконалювати рівень своєї організації при зміні внутрішніх чи зовнішніх умов її існування і функціонування. Саме ця здатність системи підвищує її стійкість, зберігає цілісність, забезпечує ефективність дій та розвитку у взаємозв’язку із зовнішнім середовищем. Четверта промислова революція розвивається як система

досягнень та прорахунків її суб'єктів у взаємодії: “людина – людина”, “наука – освіта – виробництво”, “людина – освіта”.

Засобами поширення та утвердження нового світобачення у сфері освіти, умовами, що детермінують її розвиток є мобільні технічні пристрої для обробки, зберігання та отримання інформації; технологічні інновації такі, як штучний інтелект, робототехніка, Інтернет речей, автономні, безпілотні транспортні засоби, 3D-друк, нанотехнології, біотехнології тощо. Як говорить Клаус Шваб²⁰, нова технологічна революція визначає перетворення людства, оскільки змінює стиль життя, діяльність та соціально-комунікативні відносини. Зокрема зміна освітньої парадигми зумовлює також зміни в системах економіки, охорони здоров'я, навколишнього середовища, стандартах життя, культури та дозвілля. Це посилює зусилля і відповідальність суб'єктів глобального суспільства (уряду, бізнесу, наукового співтовариства, громадських спільнот тощо) з метою кращого розуміння нових тенденцій, визначення спільних цілей та цінностей.

Системний теоретичний аналіз проблеми передбачає декілька напрямів дослідження: 1) опис і аналіз основних ланок Четвертої промислової революції (з кінця XX ст.) в їх динаміці і зв'язках з попередніми (Першою – з 1760-х рр.: винайдення парового двигуна, виробництво чавуну, машинне прядіння бавовни; Другою – з 1840-х рр.: розвиток парових кораблів, залізниць, двигуна внутрішнього згорання та електроенергії; Третьою – з 1960-х рр.: повсюдний перехід до цифрових технологій, розповсюдження ІКТ, ПК, Інтернету, процеси глобалізації), виявлення і творче освоєння корисного для сучасного освітньо-гуманітарного досвіду; 2) пояснення основних тенденцій і суперечностей розвитку Четвертої промислової революції, зв'язків і чинників, що визначають її напрями. Важливим елементом дослідження проблеми є системний підхід, сутність якого полягає у комплексному вивченні процесу виникнення та розвитку 4ІР як елемента складної багаторівневої системи розвитку в: світовій культурі (перший рівень), конкретній національній (другий рівень), конкретній галузі, зокрема в освіті (третій рівень).

Структурно-функціональний підхід до вивчення проблеми дає підставу розглядати Четверту промислову революцію у системі часо-просторових взаємозв'язків людини та спільноти, світу та національної культури в минулому і сьогодні. Дослідження освітніх процесів в ході розгортання Четвертої промислової революції базується на теорії соціальної дії, системі цінностей та пріоритетів, на які орієнтуються її суб'єкти. Логіка дослідження Четвертої промислової революції

---

²⁰ Klaus Schwab. The Fourth Industrial Revolution. Geneva : World Economic Forum, 2016. P. 97.

визначається його спрямованістю на виявлення й обґрунтування системи цінностей її суб'єктів, які є спонукальними чинниками соціокультурної, економічної, екологічної, інноваційно-технологічної, науково-експериментальної та іншої діяльності, а також визначають норми поведінки і міжсуб'єкту взаємодію. Використання структурно-функціонального підходу допомагає встановити суб'єктивні та об'єктивні обставини розвитку інноваційно-пошукових процесів у контексті Четвертої промислової революції, що дає можливість отримати про них досить повне міждисциплінарне знання. Зокрема, досліджуємо прямі і зворотні зв'язки між сферами освіти, економічного й особистісного життя, міжособистісні відносини людей в різних ситуаціях тощо. Застосування методології структурно-функціонального аналізу сприяє розширенню теорії цивілізаційного розвитку, в контексті якої вивчаємо особливості Четвертої промислової революції з погляду сталого розвитку світової і національної спільнот, її компонентів, суб'єктів тощо. Надзвичайно важливим тут є вивчення умов цієї стабільності, однією з яких виступає увага як у теорії, так і на практиці до проблем людини.

Адже а ргіогі зміст і спрямованість будь-якого процесу в контексті Четвертої промислової революції повинен відбуватися в інтересах людини і заради неї. Тобто мова йде про людиновимірність Четвертої промислової революції, визнання того, що соціальні, економічні, політичні, екологічні та інші процеси вироблені людиною, а тому вторинні щодо її самореалізації та самоствердження тощо.

3. Тенденції розвитку сучасної української освіти

Релігійна традиція є складовою культури, що відіграє важливу роль у розвитку сучасної освіти.

Розуміння освітнього процесу не лише як певного обсягу знань, а набуття життєво важливих компетентностей, створення нових міжнародних механізмів для досягнення балансу у діях і діяльності людини у різних сферах особистісного і суспільного життя є тенденцією сучасної освіти в Україні і світі.

Водночас у Рекомендаціях Європейського парламенту названо пріоритетні цінності, яких дотримуються суб'єкти педагогічної взаємодії та виховного впливу в освітньому процесі. Це чесноти: “любов”, “добродіа”, “мудрість”, “чесність”, “справедливість”, “вміння пробачати”, “вдячність” та інші, що входять до морально-етичного переліку як у світській, так і релігійній традиції. У положеннях Європейської референтної рамки наголошено на відкритій можливості отримати освітні послуги упродовж життя, набути низку компетентностей для життя у глобалізованому світі. Адже для самореалізації та саморозвитку, соціальної адаптації і працевлаштування необхідна

здатність до: спілкування рідною мовою; спілкування іноземними мовами; математична компетентність та основні компетенції у галузі науки і техніки; цифрова компетентність; уміння вчитися; соціальні й громадянські компетенції; ініціативність та підприємливість; культурна свідомість і вираження²¹.

Останніми роками у всьому світі помітно збільшується кількість студентів, які віддають перевагу навчанню за кордоном, – це різні аспекти такого складного процесу, як інтернаціоналізація, що визначає тенденції у розвитку сучасної освіти.

Інтернаціоналізація стосується насамперед академічної мобільності, яка збільшується у масштабах та інтенсивності, що змушує говорити вже не про інтернаціональність, а про транснаціональність навчальних програм. До речі, є різна мобільність: мобільність програм і провайдерів вищої освіти (International Programme and Provider Mobility – IPPM) і мобільність студентів і науковців (International Student and Scholar mobility – ISSM).

Важливе значення і масштаби має головна схема європейської академічної мобільності та співпраця Erasmus+, фінансування якої збільшується.

Інтернаціоналізація – це не політична мода, а механізм глобального вирівнювання якості освіти та забезпечення її конкурентоспроможності. Стрімке зростання попиту на вищу освіту безперечно змінило її. Ідеї, принципи та практики функціонування “західного” університету дедалі частіше стають нормою на міжнародному рівні, водночас знижується прив’язаність університетів до держав, у яких вони функціонують. У світлі цього постає питання про політичну функцію університетів та її трансформацію за сьогоденних умов.

Більш орієнтованою на майбутнє є концепція “багатоетапного життя”, згідно з якою людина так чи так навчається чи здобуває ту чи ту освіту упродовж усього життя. Люди дедалі більше переходитимуть до багатоетапної моделі, змінюючи сектори зайнятості у соціумі та свої ролі, що не може не відбитися на їхній мотивації до навчання, розумінні фінансової та соціальної мети й бажаного балансу між зароблянням грошей і багатством емоційного досвіду.

Задля реалізації завдань інтернаціоналізації освіти необхідно цілеспрямовано формувати іншомовну комунікативну компетентність учнівської та студентської молоді. Так, з цією метою вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені

---

²¹ Recommendation of the European Parliament and of the council of 18 December 2006 on key competencies for lifelong learning (2006/962/EU). Official Journal of the European Union: L 394/10. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006H0962>.

Івана Франка затверджено Концепцію вивчення іноземних мов²² здобувачами вищої освіти університету, реалізація якої розпочинається з 2023/2024 н. р. і розрахована на чотири навчальні роки. Реалізація Концепції сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вчених та випускників університету на національному і міжнародному рівнях; інтернаціоналізації освітньої та наукової діяльності університету; академічній мобільності; реалізації компетентнісного підходу у сфері іншомовної освіти; формуванню комунікативних компетентностей здобувачів освіти для здійснення академічної та професійної діяльності; залученню викладачів закордонних закладів вищої освіти, установ та організацій для читання гостьових лекцій іноземними мовами.

Окрім того, у 2022/2023 н. р. в університеті викладання низки навчальних дисциплін проводилося англійською мовою. Цей перспективний напрям роботи дає можливість для реалізації Міжнародної співпраці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, а також покровокого входження до Європейського освітнього простору.

З'ясовуючи актуальні проблеми сучасної освіти, спостерігаємо тенденцію до ресакралізації, посиленні впливу релігії та церкви в освітньому просторі.

Тобто сакральне проникає у світське, мирське. Мірча Еліаде розширює вплив сакрального та його культурний прояв поза межами християнства чи будь-якої іншої релігії, тож заперечує можливість нівелювати релігійний вплив навіть у найбільш десакралізованому сучасному суспільстві. Сучасна мирська людина, за твердженням дослідника, є нащадком *homo religiosus*, тож вона має власну історію, на неї впливає поведінка релігійних предків, які зробили її такою, якою вона є сьогодні. І зрештою, висновує вчений, характеристики цілком раціональної людини є абстракцією і її насправді не існує. Людина, як зазначає М. Еліаде, сприймає священне як таке, що присутнє у світі і є цілком відмінним від мирського. Для означення “священного” культуролог пропонує термін “ієрофанія” (з грецького *hieros* – святий, *thaínotai* – являтися, проявлятися), при цьому стверджує, що історія релігій, від найпримітивніших до найрозвиненіших, складається із суми ієрофаній, суми проявів священного²³.

За соціальним статусом освіта у більшості країн світу є світською, однак це не суперечить взаємозв'язку і значимості цінностей релігійної

²² Концепція вивчення іноземних мов (ухвала вченої ради, протокол від 4 листопада 2022 р. № 13. <https://dspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/koncepciya-ddpu-inozemni-movy-2022-ostatochno.pdf>

²³ Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін. Окультизм, ворожитство та культурні уподобання. Київ : Основи, 2001. 592 с. URL: http://javalibre.com.ua/files/Sviaschenne_i_myrske.txt, С. 10.

традиції в її становленні та функціонуванні зі світськими практиками культури. Окрім того, необхідно пам'ятати, що Церква, релігійна громада, змістові компоненти релігійної традиції є суб'єктами виховного впливу в освітньому процесі педагогічної взаємодії.

У сучасній освіті в Україні і світі утверджується нова компетентнісна, особистісно орієнтована парадигма, що передбачає формування світоглядного плюралізму, впливає на розв'язання проблем виховання, без зв'язку із канонами конфесійного вчення розкривається сутність віровчення, особливості обряду, історія виникнення, розвитку певної релігійної течії, її роль у культурі. Однак для перспективи розвитку цієї взаємодії важливо врахувати застереження А. Колодного про те, що необхідно науково обґрунтувати зміст релігієзнавчої освіти і виховання²⁴.

Присутність елементів релігійної традиції у вихованні формує культурні компетенції, здатності використання особистісних світоглядних переконань у спілкуванні у соціумі з іншими людьми, сприяти інкультурації особистості у сучасному мультикультурному просторі.

Так виявляємо тенденції інтегративних зв'язків релігієзнавчої освіти та виховання у сучасній освіті на основі альтернативного підходу, необхідності враховувати законодавчий базис держави, що встановлює відносини між релігією, освітніми інституціями, громадськістю. Релігієзнавчий освітній компонент присутній в освітньому процесі як інваріативна складова у змісті предметів, зокрема в історичних відомостях, географічних, історії філософії, у мотивах та художньо-виражальних засобах творів художньої літератури, курсах варіативного компоненту тощо. Використання цього синкретизму не суперечить аксіологічним настановам у теорії та методології освітнього процесу, однак загострює питання пріоритетів, методичних розробок проблеми, міжконфесійних, міжетнічних стосунків тощо.

Проблема релігієзнавчої освіти неодноразово була предметом обговорення у європейському освітньому просторі. Зокрема П. Шрайнер, розв'язуючи проблеми релігієзнавчої освіти і виховання в освітньому закладі та поза його межами пропонує таку модель освіти: в релігії, про релігію і від релігії. Це пропозиція альтернативної парадигми, яка передбачає релігієзнавчу освіту поза межами державного освітнього закладу, або ж вибірковість тем висвітлення з метою формування життєво важливих компетентностей, навичок критичного осмислення актуальних проблем та вибір власного життєвого шляху²⁵. Доцільно зазначити, що

---

²⁴ Колодний А. Релігієзнавча освіта. URL: <https://ure-online.info/encyclopedia/religiyeznavcha-osvita/>

²⁵ Schreiner P. Religious Education in the European context. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9781614516552-010/html>.

у системах європейського освітнього простору запропоновані варіанти функціонують у змішаному вигляді, оскільки не вироблено єдиного бачення проблеми з огляду на національні особливості культури, історичний розвиток, демографічний склад населення, роль Церкви тощо.

Оптимальна присутність релігійної традиції у сучасній освіті передбачає дистанціювання Церкви і державного закладу освіти, при цьому релігієзнавча освіта є позаконфесійною, тож здійснюється шляхом впровадження альтернативних курсів з метою самоідентифікації та інкультурації особистості, формування життєво необхідних компетенцій на основі особистісно орієнтованого, діяльнісного й аксіологічного підходів.

В українській православній традиції поєдналися дві гілки Київського християнства – православна, включаючи Українську автокефальну православну церкву, Православну церкву України, і греко-католицька – в представництві Української греко-католицької церкви України. Очевидно, що православна церква МП в Україні як ворожа щодо України та її державницької ідеї не входить до кола цього представництва. Релігійно-культурна діяльність у межах традиції утверджує цінність етно-національних, регіональних її особливостей. Тож національні особливості та їх збереження як необхідна умова буття світу та у світі є беззаперечною цінністю Української православної традиції як вчення, науки і простору буття земного і Божественного.

ВИСНОВКИ

Обґрунтовуючи актуальні питання української освіти у цивілізаційних викликах сьогодення, проаналізовано їх вияв у “відповідях” української культури та освіти; з’ясовано теоретико-методологічні основи розв’язання актуальних питань освіти; визначено тенденції розвитку сучасної української освіти. Серед низки цивілізаційних викликів, які постали перед Україною і світом в останні десятиріччя, виокремлюємо реалії російсько-української війни (з 2014 р.), внутрішню і зовнішню міграцію населення України (в основному – люди похилого віку, жінки і діти), посилення релігійного чинника в особистісному та суспільному житті сучасних українців, економічні, соціальні та інші фактори Четвертої промислової революції. Їх вплив повинен бути врахованим у перспективі повоєнної розбудови освіти, у реалізації освітніх завдань “тут і зараз”, зокрема поліпшення іншомовних компетентностей задля ефективності процесу інтернаціоналізації освіти тощо.

Відповідь освіти на цивілізаційні виклики сьогодення полягає у підготовці молоді до життя і праці в динамічних реаліях особистісного і суспільного буття. Для цього необхідно: переформатувати мету освіти відповідно до компетентнісної парадигми; у здійсненні сцієнтично

орієнтованої підготовки (наука, техніка, математика, інженерія) зберегти цінності та настанови гуманітарної освіти, розвивати суто людські якості духовної, естетично-емоційної сфери особистості задля ефективної співпраці, а не конкуренції з “машинами” сьогодення і в майбутньому; утверджувати модель “навчання упродовж життя”, мотивуючи учнів / студентів до набуття різних компетентностей; готувати педагогів для роботи в умовах, що постійно змінюються і вимагають від вчителя бути комунікатором, ефективним лідером, експертом у своїй справі, володіти інноваційним мисленням, постійно навчатися, не припиняти самовдосконалення та саморозвиток; у закладі освіти створити освітнє середовище на засадах демократії, пошуку істини, творчості, любові до навчання; адаптація освітнього процесу до міжнародної ситуації з урахуванням міжнародного попиту, ринку праці, мови країн, що розвиваються тощо; у процесі фахової підготовки оптимізація практики модульних післядипломних кваліфікацій упродовж усього трудового життя людини.

Досвід викладацької та управлінської роботи дає можливість виявити тенденції розвитку освіти. Для суб'єктів управлінської діяльності в закладі вищої освіти важливим є поєднання загальних положень філософії і аналізу, продукування нових ідей та смислів щодо розуміння сутнісної природи механізму управління, створення нових зразків мислення і діяльності суб'єктів освітнього середовища університету та управління ним. Такий підхід є відповіддю на потребу реформування як виклик сьогодення, а саме: пріоритетним визнати не універсальність і фундаментальність підготовки студентів на потребу індустріального соціуму, а демократизацію, особистісну орієнтованість освітнього процесу. Тож незважаючи на усі виклики сьогодення, вважаємо незмінними основні завдання в освітній діяльності: формування контингенту здобувачів освіти; організація освітнього процесу з вибором тієї форми навчання, яка сприятиме максимальному залученню до навчання усіх здобувачів освіти; надання якісних освітніх послуг здобувачам вищої освіти; належне кадрове забезпечення освітнього процесу; практична підготовка здобувачів вищої освіти; забезпечення в освітньому процесі можливостей для вивчення студентами англійської мови з метою залучення їх до програм міжнародної академічної мобільності, участі у міжнародних проектах; удосконалення профорієнтаційної роботи, створення координаційного центру з працевлаштування, який сприяє у свідомому виборі вступником освітніх програм професійної підготовки, а також у працевлаштуванні після завершення навчання; мотивація обдарованої молоді, соціальна підтримка – це кроки, які стимулюють до подальших досягнень і результатів. Висновки нашого дослідження не вичерпують важливості і

глибину проблеми, тож перспективою подальшого вивчення є питання професійних вимог до особистості вчителя.

АНОТАЦІЯ

Серед низки цивілізаційних викликів, які постали перед Україною і світом в останні десятиріччя, виокремлюємо реалії російсько-української війни (з 2014 р.), внутрішню і зовнішню міграцію населення України (в основному – люди похилого віку, жінки і діти), посилення релігійного чинника в особистісному та суспільному житті сучасних українців, економічні, соціальні та інші фактори Четвертої промислової революції. Їх вплив повинен бути врахованим у перспективі повоєнної розбудови освіти, у реалізації освітніх завдань “тут і зараз”, зокрема поліпшення іншомовних компетентностей задля ефективності процесу інтернаціоналізації освіти тощо. Відповідь освіти на цивілізаційні виклики сьогодення полягає у підготовці молоді жити і працювати у динамічних реаліях особистісного і суспільного буття.

ABSTRACT

Among a number of civilizational challenges that have faced Ukraine and the world in recent decades, we single out the realities of the Russian-Ukrainian war (since 2014), the internal and external migration of the population of Ukraine (mainly the elderly, women and children), the strengthening of the religious factor in personal and social life of modern Ukrainians, economic, social and other factors of the 4th industrial revolution. Their influence should be taken into account in the perspective of the post-war development of education, in the implementation of educational tasks “here and now”, in particular, the improvement of foreign language competences for the effectiveness of the process of internationalization of education, etc. Education’s answer to today’s civilizational challenges lies in preparing young people to live and work in the dynamic realities of personal and social life.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодак В. Релігійна обрядовість в її соціальних реаліях. Київ : Гнозис, 2000. 197 с.
2. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін. Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання. Київ : Основи, 2001. С. 5–16. URL: http://javalibre.com.ua/files/Sviaschenne_i_myrske.txt.
3. Закон України “Про освіту”. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39, ст. 380). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Колодний А. Релігієзнавча освіта. URL: <https://ure-online.info/encyclopedia/religiyeznavcha-osvita/>.

5. Концепція вивчення іноземних мов (ухвала Вченої ради, протокол від 4 листопада 2022 р. № 13). URL: <https://dspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/koncepciya-ddpu-inozemni-movy-2022-ostatochno.pdf>.

6. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/ua-sch-2016>.

7. Наскрізнi змістові лінії. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniyi>.

8. Саган О. Православ'я в контексті культурного розвитку українського народу. Київ : б.в., 1994. 186 с.

9. Скотний В. Раціональне та ірраціональне в науці й освіті. Київ – Дрогобич : Коло, 2003. 288 с.

10. Alibaba founder Jack Ma says to be a successful leader you need EQ, IQ, and LQ. URL: <https://qz.com/1082709/alibabas-jack-ma-says-successful-leaders-need-eq-iq-and-lq-baba>.

11. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies, New York : Norton & Company, 2014 p.

12. General Assembly. Sustainable Development 2015. Informal summary. United Nations Headquarters, New York. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/summit>.

13. Hawking Stephen, Russell Stuart, Tegmark Max, Wilczek Frank: ‘Transcendence looks at the implications of artificial intelligence – but are we taking AI seriously enough?’, The Independent, 2 May 2014. URL: <http://www.independent.co.uk/news/science/stephen-hawking-transcendence-looks-at-the-implications-of-artificial-intelligence-but-are-we-taking-9313474.html>.

14. Herweijer Celine, Waughray Dominic. Fourth Industrial Revolution for the Earth. Series. November 2017. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Harnessing_the_4IR_for_the_Earth.pdf.

15. Marr, Bernard. 8 things every school must do to prepare for the 4th industrial revolution. URL: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2019/05/22/8-things-every-school-must-do-to-prepare-for-the-4th-industrial-revolution/?sh=b5030d8670cd>

16. Prather Marissa, Dr., Director of STEM and Fine Arts, Douglas County Schools. Join the revolution: The 4th Industrial Revolution is changing learning. <https://www.eschoolnews.com/innovative-teaching/2023/01/27/join-the-revolution-how-the-4th-industrial-revolution-is-changing-learning/>

17. Recommendation of the European Parliament and of the council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/

EU). Official Journal of the European Union: L 394/10. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006H0962>

18. Klaus Schwab. The Fourth Industrial Revolution. Geneva: World Economic Forum, 2016. 172 p.

19. Schreiner P. Religious Education in the European context. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9781614516552-010/html>.

20. Signé Landry, Khagram Sanjeev, and Julia Goldstein. Using the fourth industrial revolution to fight covid-19 around the world. 2020 <https://www.brookings.edu/articles/using-the-fourth-industrial-revolution-to-fight-covid-19-around-the-world/>

Information about the author:

Bodak V. A.

Doctor of Philosophy, Professor,
Rector of Drohobych Ivan Franko State
Pedagogical University, 24 Ivana Franka st.,
Drohobych, Ukraine, 82100
(bodakvalentyana@gmail.com)

Бодак В. А.

доктор філософських наук, професор, ректор Дрогобицького
державного педагогічного університету
імені Івана Франка,
вул. І. Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, 82100
(bodakvalentyana@gmail.com)